اَلْعَمَلُ

AMEL

(aksiyon, iş ve değer üretmek, eylem, **faaliyet,** hareket)

"Aksiyonu varlığın sonsuzluğuna fırlatarak oradan gelecek cevabı beklemek gerekir. Aksiyon, sonsuzluğun bir çağrısı, bir yankısıdır. Oradan gelir, oraya gider."
Maurice Blondel

Kur'an-ı Kerim'de en çok geçen kelimelerden biri olan amel (çoğ. a'mâl), sözlük anlamıyla, niyetli davranış, hareket, iş, eylem demektir. الأعمال

Kur'an'da, amele yakın bir anlamda kullanılan fiil sözcüğü de çok geçer. Ancak, her amel fiil olduğu halde, her fiil amel değildir. Kur'an dilinin aşılmamış bilgini Râgıb el-Isfahanî (ölm. 502/1108) ünlü eseri el-Müfredât'ta bu noktaya değinirken, şöyle diyor:

"Sadece kasıt ve niyete bağlı olan fiiller amel adını alır. Bu yüzdendir ki, hayvana nispet edilen fiillerin hiçbirine amel denmez. İyi veya kötü, sadece insanın maksatlı fiilleri ameldir."

Amel kelimesinin en ideal karşılıklarından biri de Fransızca'daki aksiyon (action) sözcüğüdür. Ve aksiyon sözcüğünün Kur'ansal yapısını en ideal biçimde anlatan filozof da Fransız filozofu Maurice Blondel (ölm. 1949) olmuştur. Zaten onun felsefesinin adı da 'aksiyon felsefesi'dir. Blondel'in aksiyon için söylediklerinin tümü, Kur'an'ın amel kavramı için geçerlidir. Nitekim, Blondel'in aksiyon için söylediklerinin aynını İsfahanlı Râgıb amel için söylemektedir. Yani, her fiil ve hareket aksiyon değildir. Bir kere her harekette irade yoktur; aksiyon ise bir iradenin ürünüdür ve buna bağlı olarak yaratıcıdır.

Kur'an'dan anlıyoruz ki, geleneksel dinin tekrarladığının aksine, yalnız ibadetler değil, insanın, bir niyetin ürünü olan bütün faaliyetleri ameldir.

Kur'an hemen her yerde, iman kelimesinin ardından amel kelimesini vermekte ve böylece insanı başarı ve mutluluğa götürecek imanın, amelle kucaklaşması gerektiğine dikkat çekmektedir. Mülk suresi 2. ayete göre, hayat ve ölüm, insanın amelinin sonuçlarını ölçmenin aracıdır. Bu demektir ki, hayat bir anlamda ameller yekûnudur.

İnsanın sonsuz kurtuluşunu sağlayan üç temel unsurdan biri de ameldir.

İnsanın karşılaştığı bütün sonuçlar, onun amelinin eseridir. Hiçbir karanlık ve sıkıntı, hiçbir kahır ve zorluk insan elinin ürünü olmadan ortaya çıkmaz. Allah, insanın kendi amelinin karşılığı olmayan zorluk ve çileyi, insana musallat ederse, bu, zulüm olur; oysaki Allah asla zulmetmez. (37/39; 41/46; 45/15) Varlık ve oluş düzeninde işleyen temel ilke şudur:

"Kim bir zerre miktarı hayır işlese onun karşılığını ve kim de bir zerre miktarı kötülük işlese onun karşılığını bulur." (Zilzal, 7-8)

Varlık ve oluş düzeninde ortaya konmuş bir amel asla sonuçsuz bırakılamaz. Amel, kim tarafından nasıl inkâr edilirse edilsin, kim tarafından nasıl örtülmek ve unutturulmak istenirse isten-sin Yaratıcı onu mutlaka ortaya çıkarır ve ona bağlanan sonuçları, olması gereken yere koyar. Şöyle deniyor:

"Siz amel sergileyin; Allah, Resulü ve müminler onu göreceklerdir." (Tevbe, 105) Lukman, 15-16. ayetler, amel konusunda belki de en önemli ilkeyi veriyor:

"Şu bir gerçek ki, yapılan iyi veya kötü amel bir hardal tanesi kadar olsa da, bir kayanın bağrında yahut göklerin derinliğinde veya yerkürenin derinliklerinde saklansa Allah onu yine de ortaya çıkarır." (Ayrıca bk. Kehf, 30)

İnsanın, hayat serüveninden hesaba çekileceği ahiret veya haşir günü, bir anlamda amellerin bir döküm ve resmî geçit günüdür, (2/134, 141; 3/30; 9/94, 105; 16/111; 36/54; 58/6-7; 66/7)

Son hesap günü, bütün amelleri eksiksiz ve katıksız kaydeden evrensel kompütürün, bütün kayıtlarını ortaya döktüğü bir gündür. O gün, insan adına bu kayıtlar konuşacaktır. (17/13¬14; 45/29) Bu evrensel kompütür öylesine hassas ve titiz bir 'kitap'tır ki, küçük-büyük her ameli kayda geçirir. Kehf suresinin şu ayetleri, hem bu hesabın ağırlığını hem de kıyamet ve **haşrın** dehşetini göstermesi bakımından ürperticidir:

"O öyle bir gündür ki, biz onda dağları yürütürüz de sen yeryüzünü çırılçıplak ortaya çıkmış halde görürsün. Ve görürsün ki, biz bütün insanları, bir tanesini bile unutup ihmal etmeden oraya toplamışızdır. Onlar, senin rabbine saflar halinde arzedilirler. Onlara şöyle denir: 'Andolsun ki, sizi ilk yarattığımız an gibi tekrar bize geldiniz. Fakat siz, bugüne ilişkin vaadimiz asla yerine gelmeyecek sanmıştınız, değil mi?' Ve kitap ortaya konur. Kötülükler sergilemiş olanların, kitaptakiler yüzünden korkuyla titrediklerini göreceksin. Şöyle diyeceklerdir: 'Eyvahlar olsun bize! Bu ne biçim kitap ki küçük büyük demeden her şeyi kayda geçirmiş.' İşte onlar, işledikleri amelleri böylece önlerine gelmiş olarak bulurlar. Senin rabbin hiç kimseye zulmetmez." (Kehf, 47-49)

Amel, kalitesiyle de, amel sahiplerinin farklı derecelerini belirler. Nimetlerin kalite ve dereceleri de amellere göre belirlenir. (6/132; 46/19)

Yaratıcı düzen, amelin kötüsüne karşılık ceza olarak yalnız yapılan kadarını veriyor. Fakat iyi amellerde durum değişiktir, Kötüye, mislinden fazlasıyla karşılığı zulüm gören Kur'an, iyiye fazlasıyla karşılık vermeyi bir rahmet, lütuf ve yücelik olarak görür. Allah, rahmet ve ulûhiyetinin bir gereği olarak, kötü amellere ancak hak ettikleri karşılığı verir, hatta bunların bile bir kısmını affiyla silerken (bk. 42/30, 34) iyi amellere mukabelede lütuf ve cömertliğini coşturarak, hak edilenden fazlasını verir. (28/84; 34/37; 40/40)

İnsan, amel sayesinde yaratıcı faaliyete bizzat katılır ve kâinat bünyesinde sürekli faaliyet gösteren bir 'benlik' olur. Çünkü yaratıcılık ve yaratıcı, kendisini bir amel-proses (süreç) olarak ortaya koymaktadır. Kur'an bu noktada Yaratıcı Kudret'in 'elleriyle iş üretmesi'nden bahseder. (36/71) Bu anlamda insan, amel ile küllî Benlik'in ve külli oluşun bir parçası haline gelir. Kur'an bu inceliği ifadeye koyarken de Allah'ın bizim amellerimizi ku-

şattığını, bizim amellerimizi de yarattığını beyan eder. (3/120; 4/108; 11/92; 37/96) Bunun içindir ki, insan, amelini, Yaratıcı Ben'in iradesi yönünde şekillendirerek mutlu ve güzel bir dünyanın kurulmasında rol alabilir.

Yaratıcı Ben'in iradesine ters bir yönde geliştirilen amel, oluşta hiçbir olumlu sonuç doğurmaz. Kur'an bunu belirtirken, şirkin ameli etkisiz kılacağını, işe yaramaz hale getireceğini söylemektedir. (5/5, 53; 6/88; 7/147; 9/69; 14/18; 18/105; 33/19; 47/9)

Yaratıcı-Küllî iradeye ters bir gidiş izleyerek sergilenen amel, Allah'la bir yarıştır ki, bu yarışta yenik düşmek insan için kaçınılmaz son olacaktır. (11/121; 29/4; 41/5)

Amel, nihayet, karanlıktan aydınlığa çıkışın, müjde ve mutluluğa erişin, bol rızık ve doygunluğun, Yaratıcı'ya şükrü eda edişin, sevgi, rahmet ve şefkatle doluşun da yoludur. (19/96; 22/50; 34/13; 65/11)
Amel konusunun önemli Kur'ansal perspektiflerinden ikisine daha işaret etmek gerekir:

1. Amel-Zaman İlişkisi: Kur'an Asr Suresi'nde zamana yemin ederek söze başlamak **suretiyle** bu ilişkinin kaçınılmazlığına, diğer bir ifadeyle amel konusunda zamanın önemine dikkat çekmiştir. Gerçekten de zamanda ihmal sergileyen, yani zamanı akla uygun biçimde kullanamayan bir faaliyet, amelin gereğini yerine getiremez.

2. İki Amel Arasına İhmal ve Boşluk Sokmamak: Kur'an, İnşirah suresi'nin 7. ayetinde şu erdirici yaradılış ve oluş ilkesini getiriyor:

"Bir işi bitirip boşaldığında hemen yeni bir işe koyulup, yeni bir yorgunluğu üstlen."

Amel konusunun önemli noktalarından biri de şudur:

Amel, sadece bedensel faaliyet değildir. Ruhsal ve fikri faaliyet, belki de bedensel faaliyetten önce, ameldir. Bu yüzdendir ki, Hz. Peygamber, düşünceyi en ileri ibadet olarak göstermiştir. Çağımızda İslam'ın en büyük düşünürü olan İkbal'e, sadece sözle yetindiği için serzenişte bulunanlar ondan şu cevabı almışlardı:

"Ben bir müzisyenim; çalıp söylüyorum, sizler dans ediyorsunuz. İster misiniz ben de sizinle dans etmeye başlayayım?" (Schimmel; *Gabriel's Wing,* 56) İkbal burada bir evrensel gerçeğe dikkat çekmiştir:

Düşünce eylemi yani yaratıcı amel olmadan, bedensel eylem yani malzemeye şekil veren amel olamaz; olsa da işe yaramaz.

Amel konusunun Kur'an açısından belki de en önemli noktasına gelmiş bulunuyoruz. Bu nokta, amelin niteliği meselesidir,

SALİH AMEL MESELESİ

Kur'an, imanın hemen ardından devreye soktuğu amelin, salih olmasını istemektedir. Salih amelin ne olduğunu anlamak için, bir sıfat olarak kullanılan salih kelimesi üzerinde durmak gerekir. Salih kelimesinin kökü sulh'tur. Sulh ve salah, Arap dilinde; bozgun, nefret, kötülük, kavga, çekişme ve didişmenin zıddı demektir. Sulh ve salahın karşıtı, Arap dilinde fesattır, (bk. burada, Fesat mad.) Kur'an, salih amel işlemeyenlerin, yeryüzünü fesada boğmaya gayret göstermiş olacaklarını bildirerek bu karşıtlığa vurgu yapmıştır. (10/81; 38/28)

Salah ve sulhu esas alan kişi, tavır ve davranışa salih denmektedir. Yani salih, sadece amelin değil, ameli üretenin de sıfatı olmalıdır ve olmaktadır. Kur'an, hem iman sahibini hem de bu iman sahibinin sergilediği amelleri, salih diye nitelemektedir. Yüzden fazla yerde, imanlı kişiden istenen amelin salih olması gerektiği belirtilmektedir. Kur'an'ın verilerini dikkate alarak salih ameli, insana hizmete ve banşa yönelik bütün düşünce ve faaliyetler diye ifade edebiliriz.

Kur'an'a göre, bütün büyük ruhlar ve özellikle peygamberler salih kişilerdir. Mutluluk ve sonsuz kurtuluşa ermek de, salih kişilerin hakkıdır. Yeryüzünün nimet ve imkânlarına sahip olmak, rızık ve bereketle dolu bir yaşayışa ulaşmak da salih olmakla mümkündür. (2/62; 5/69; 7/170; 10/81; 45/30)

Yeryüzü topraklarına, yönetici güce sahip olmak da esasen salih kulların ve toplumların hakkıdır. (21/105; 22/23,50, 56; 24/55)

Salih amel, kurtuluşun üç ana şartından biridir. Diğer iki şart ise Allah'ın birliğine ve ahirete imandır. (2/62; 5/69) Dünya planındaki hayatını iman sahibi olarak salih amelle geçirenler dünya sonrasında temiz ve mutlu bir hayatla ödüllendirilirler. (2/82; 16/97; 19/60; 39/72) Bu demektir ki, salih amel, yaratıcı faaliyete katılmanın başlıca yoludur. Bu yolla insan kâinat ve oluş bünyesinde sürekli yapıp edici bir şuur haline ulaşır ve külli benliğe dost olur. Kur'an bu gerçeğe işaret ederken: "Rabbine kavuşmak isteyen, salih amel sergilesin." (Kehf, 110) diyor.

Demek oluyor ki, salih amel, oluşa (şe'niyete) doğrudan doğruya Yaratıcı Kudret yanında bir katılım, kaderin yaşanması ve yazılmasında Allah ile birlikte rol almaktır.

Salih amel, insanın sürçmeleri sonucu meydana gelen çirkinlik ve terslikleri de silici bir yol oynar. (25/70; 29/7; 64/9)

Salih amelin varlık ve oluştaki yerini ve değerini Kur'an, nihayet şu şekilde ifadeye koyuyor:

"İman eden ve salih ameller işleyenler varlıkların en hayırlılarıdır." (Beyyine, 9)

İslam dünyası, Kur'an'ın amele bağladığı yücelik ve mutluluğu ne yazık ki, Kur'an'da yeri olmayan bir kader anlayışıyla elde etmeye çalıştı ve perişan oldu.

Bilinmeliydi ki, eğer bir kader söz konusu ise o "kader, bir seçim meselesidir, şans meselesi değil." (Henry Clausen; *Beyond the Ordinary,* 156)

Alman düşünürü Goethe (ölm. 1832) bu kader-amel ilişkisine (paradoksuna da diyebiliriz) çok daha ilginç ifadelerle değinmiştir. Şöyle diyor:

"Kadere hürmet mi? Hayır! Kader, amellerin sonuçlarıyla vücut buluyor. Geçmiş amellerin ürünleri büyüyorsa Tanrı'nın ve kaderin yararı vardır. Bunun için, bütün kuvvetlerden yüksek olana, yani her şeye kadir olana, kaderlere gebe olana, amele hürmet edelim!" (bk. A. Schimmel; *Cavidnâme Şerhi,* 304-305)

Araplar →